

A magyarság Buda visszafoglalásában vitt szerepének jelentősége.

Buda visszafoglalása ugyan önmagában is döntő jelentőségű esemény volt, azonban a magyar-török ellenségeskedések mintegy három és fél évszázados folyamatában mégis csak *egy* esemény volt csupán, amelynek jelentőségét éppazadja meg, hogy *miként* kapcsolódott ennek a folyamatnak előző és későbbi eseményeihez. Ha tehát vizsgálódásunk kizárólag csak arra szorítkoznék, hogy keressük: vajjon a magyarság számszerűen mennyi anyagi és véráldozatot hozott Buda 1686-os ostrománál és hogy ez az áldozat miként aránylik az idegenek által ekkor hozott áldozathoz, akkor torz és könnyen félreérthető képet nyernénk, amely éppúgy helytelen megvilágításba helyezné a magyarságnak a magyar-török ellenségeskedés diadalmas befejezésében vitt szerepét, mint az évszázados ellenségeskedés alatti magyar és idegen áldozatok közt vonható arányról alkotható képet. Hasonlaltal élve: az ilyen eljárás megfelelne annak, ha valaki egy épületkolosszus felépítésénél végzett munka értékelésénél kizárólag arra az akcióra szorítkoznék, mely a toronygombnak merészséget és ügyességet kívánó felhelyezését vitte csupán sikerre.

Buda sikeres megvívása a magyar-török ellenségeskedésben csak fordulópontot jelentő *egyetlen esemény* s hasonlóan csak *egyetlen momentum* a török elleni szintén évszázados magyar-idegen együttműködési kísérletekben. A magyarság szerepét csak akkor tudjuk helyesen megítélni, ha a lehetőségig tömörítve bár, de egyrészt felvázoljuk a magyar áldozat és idegen, elsősorban birodalmi segítség viszonyának 1686 előtti főbb fázisait, másrészt megrajzoljuk azokat a körülményeket, amelyek megmásíthatatlanul eleve meghatározták azt a mértéket, amelynél messzebbmenő áldozatot a magyarság az ostromnál nem is hozhatott.

Ez az eljárás sokkal hívebb és plasztikusabb rajzot ad a magyarságnak az ostromban hozott áldozata értékéről, mintha arra tennénk kísérletet, hogy összecszerűen és lélekszámszerűen állítsuk össze az 1686. évi hadjárat magyar anyagi és emberáldozatát, amire a rendelkezésünkre álló forrásanyag úgyis elégtelen. Így tanulmányunk bevezetése ugyan látszatra elnyúlik, de ez a bevezetés, mint látni fogjuk, joggal tekinthető magához a témához tartozó tárgyalásnak.

*

Magyarországnak és a Németbirodalomnak viszonyában az érintkezés kezdetétől kezdve állandó volt a birodalom részéről az imperiálista előretörésnek, Magyarország részéről pedig a védekezésnek a célzata. Ennek megfelelően a magyarságnak a németiség felé folytatott külpolitikája a békének állandó fenntartására irányuló törekvése mellett a XI—XII.

században elsősorban azon fáradozott, hogy baráti, sőt szövetséges viszonyt hozzon létre azokkal a birodalmi elemekkel, amelyek bent a birodalomban bomlasztó erőt, vagy legalább is ellensúlyt jelentettek a birodalom központi hatalmával szemben. Hasonló következetességgel a németiség keleti irányú expanziójával szemben való védekezés célzata vezette a magyarság északi: cseh, morva és lengyel külpolitikáját is.

A birodalom keleti határtartományainak XII. sz. utáni nagyobb önállósítása és felerősítése a németiség keleti politikáját szolgálta s azt célozta, hogy ezek a határtartományok vegyék át kelet felé azt a szerepet, amelynek állandó belső zavarai miatt maga a birodalom nem tudott megfelelni.

A határtartományok nagyobb fokú önállósulásának első évtizedeiben átmenetileg enyhült az az állandónak mondható feszültség, amely a két szomszédos hatalom között a Magyarország nyugati határára nehezedő német nyomás folytán jött létre. Amint azonban Ausztria az oda átszármazó Habsburg-család alatt megerősödött s területileg is felduzzadt, a magyar és német birodalomnak XI—XII. századi állandó érdekellentéte újra fellángolt, most a Habsburgok magyarországi törekvéseinek és a magyar ellenállásnak formájában. Ez az ellentét nem egyszer igen súlyos megjelenési formák között egészen addig fennállt, mig nem Magyarország — területileg ugyan csonkán, de jogilag értelmezve csonkítatlanul — tényleg a Habsburgok jogára alá került.

A keletre s így elsősorban Magyarország felé irányuló németbirodalmi, majd habsburgi terjeszkedési célszándékok félévezrede alatt a magyar külpolitika észszerűen védelemre szorított előbb a birodalommal, majd Ausztriával szemben. Viszont világos terjeszkedési célszándék volt délre és északra egyaránt. Az utóbbi irányú törekvést a XIV. század utolsó éveitől kezdve az együttműködés keresése váltotta fel. Nyugatra azonban védekező maradt s inkább a távolabbi neolatin államokkal keresett baráti kapcsolatot. Érthető tehát, hogy a magyarságnak a németiséggel való katonai és diplomáciai együttműködése Mohács előtt csak akkor kerülhetett olykor szőnyegre, ha a magyarság a maga expanziós területe felől: északról, délről, vagy keletről támadtatott meg s amikor így egyedüli szövetségesül és segítőtársul geográfiailag sem maradt más, csak a nyugati szomszéd.

A közvetlen német nyugatnak támogatása azonban komoly segítséget soha nem jelentett.

Az együttműködésre az első kísérletet a tatárok által szorongatott IV. Béla tette meg. A menekülni kényszerült király szorultságában II. Frigyes császártól kért támogatást. A megállapodás, amelyet IV. Béla megbízásából István püspök kötött meg a császárral, úgy szólt, hogy a császár köteles hatalmával Magyarországot a barbárok betörésétől megszabadítani, hogy azt Béla nyugodtan és békésen bírhatta; viszont ez esetben Béla az országot mint a császár hűbérét bírni s köteles lesz a császárnak, ha az országa határán kívül visel hadat, 300 vitézt rendelkezésre bocsátani.

A császár azonban csak arra törekedett, hogy ezzel a megállapodással felelevenítse és megerősítse a Németbirodalomnak azokat a vélt jogait, amelyeket az Péter király óta Magyarország felett mint vélt hűbértarto-

mánya felett érvényesíteni próbálgatott. Tényleges segítséget azonban mit sem nyújtott s ennek következtében IV. Ince pápa már 1245-ben feloldotta IV. Bélát a császárnak tett hűségkü alól, azzal a megokolással, hogy sem a császár, sem annak fia nem tett eleget a hűségkü alapjául szolgáló feltételeknek.

A birodalmi segítség értéke a nullával volt egyenlő. És ez nem véletlen s nem is szórványjelenség, mert ha tüzetesen végigvizsgáljuk a magyar külpolitika történetét, azt látjuk, hogy a birodalmi támogatás, segítség, mindaddig nélkülözi a komolyságot, amíg a birodalom súlypontja nem tevődik át földrajzilag keletebbre, tehát a XVII. század második feléig.

Nem véletlen volt az, hogy II. Frigyes nem küldte a birodalom hadait Magyarország felsegítésére. Következétesen megfigyelhető, hogy a birodalom, ha meg is szavazott különböző császárainak fegyveres erőt Magyarország ellen irányuló akciókhoz, kivitelben soha komolyabban nem támogatta még koronás urait sem következetes keleti törekvéseikben.

A birodalomnak súlypontja földrajzilag annyira Nyugateurópában volt, hogy azt Középeurópa — különösen attól kezdve, hogy a birodalom keleti tartományai egyre jobban önállósultak — sokkal kevésbé érdekelte, mint a szomszédos nyugati és déli környezet, mint Európának a Rajnától nyugatra és az Alpoktól délre eső területe.

Az a körülmény, hogy Magyarországon az erőviszonyok megváltoznak, hogy Magyarország területén a magyar helyett esetleg más nép alakít államot, a németiséget és annak birodalmát nem érdekelte. Meg volt benne a készség arra, hogy a magyar ellenállás csökkenése esetén hatalmát a megcsökkent ellenállás irányában különösebb áldozat nélkül keletre továbbterjessze, de érdektelen volt abból a szempontból, hogy a Lajtától keletre fennálló viszonyok állandósításáért, megvédéséért áldozatokat tudjon hozni.

A következő magyar-német együttműködés alapjait Nagy Lajos utolsó külpolitikai intézkedése vetette meg, aki mindkét trónját Mária nevű lányára kívánta hagyni, ki pedig a német császár öccsének volt menyasszonya. Lánya kiszemelt férjén keresztül Lajos így lánya trónjainak sorsát mintegy a Németbirodalom császárának védelmébe helyezte. Ennek az intézkedésnek hármass magyarázata van. Az új schizmával szemben így akarta Lajos elkerülni, hogy országai két egymással szembenálló egyházi párthoz csatlakozva egymással szembekerüljenek. Ezen egyházpolitikai ok mellett a dinasztikus érdek óvatosságot ajánlott a megbízhatatlannak bizonyult Habsburgokkal szemben s Vencel császárban inkább megbízhatott, hogy nem fogja lányait örökségükből kiforgatni, mint a Magyarországra éhes szomszédokban. Végül védelmi ok is diktálta, hogy örököse mögött — a gyenge nő mögött — a birodalom ereje álljon segítségül a külső támadások ellen.

A Nagy Lajos kezdeményezte külpolitikai irányváltoztatás első sorban annak köszönhetette létrejöttét, hogy örökségét nem fiúra, hanem lányra volt kénytelen hagyni. Ilymódon került a magyar korona olyan főkre — Zsigmond, majd Albert —, akik egyben a Németbirodalom koronáját is viselték. Szerencsétlenségre Zsigmond alatt, aki nagyon rossz hadvezér volt, a török nemcsak megerősítette és továbbterjesztette pozícióját a Balkánon, hanem kétízben — Nikápolynál és Galambócnál —

igen súlyos vereséget is mért előbb az európai együttérzés összehozta nemzetközi, majd a magyar seregre.

Így alakult ki az a hiedelem, hogy Magyarország ereje egymagában nem elegendő a török veszély leküzdésére. Ez egyesekben, különösen azokban, akik az ország nyugati vidékein laktak, bizonyos készséget fejlesztett ki oly irányban, hogy magukat és az országot az egyre erősebb hatalmi helyzetre szert tevő szomszédos Ausztria Habsburg-dinasztiájának érdekkörébe s így védelmébe helyezték. Annál is inkább, mert a XV. század 40-es éveitől kezdve egy pillanatig sem lankadt a Habsburg-családnak az a törekvése, hogy hatalmát Magyarországra kiterjessze s ott állandósítsa.

A török veszély fokozatos elhatalmasodása, miután a Németbirodalom geopolitikai helyzetében változás nem állt be, éppúgy nem érintette a birodalom érdekkörét, mint nem érintette IV. Béla alatt a Magyarországot és Lengyelországot ért tatár betörés sem. Ennek a helyzetnek megfelelően, miként a német császári koronát is viselő Zsigmond sem tudta a Németbirodalom nehezen igénybevehető erejét balkáni akciókra igénybevenni, úgy utóbb sem lehetett a birodalmi rendeket rábírní arra, hogy lényeges támogatást nyujtsanak Magyarországnak az azt fenyegető török veszéllyel szemben.

Ha nem is Zsigmond volt a szellemi apja, de az ő politikai hagyományából alakult ki a török ellen irányuló magyar-német és magyar-osztrák-csehállamszövetség tudatos külpolitikai koncepciója, amelyet azután a Habsburgok később meg is valósítottak. De ez az államszövetség, illetve együttműködés a törökkel szemben Magyarország javára csak akkor kezdett hatékony lenni, amikor a XVII. század derekán a birodalom súlya átcsúszott Ausztriára s ezzel geopolitikai súlypontja lényegesen keletebbre került, ami aztán magával hozta a magyar érdekekkel való nagyobb mérvű együttműködést.

A birodalmi segítségek sorsát híven jellemzi az 1454—55. évi eset. Az 1454. őszi frankfurti birodalmi gyűlés a pápa kezdeményezte hangulatban 10.000 lovas és 32.000 gyalogos kiállítását ígérte meg a török elleni hadjáratra. Viszont már a következő évi február 26-án Bécsűjhelyen megnyitott birodalmi gyűlés semmit sem határozott ebben az ügyben.

A frankfurti gyűlésen ugyanis magyar követek jelentek meg s azok Magyarországnak a tervezett török elleni hadjáratban való részvételét csak arra az esetre ígérték meg, ha a birodalom maga is kiállít legalább 10.000 lovast és 20.000 gyalogost. Különben Magyarország békét köt. Ezt a fenyegetést megelőzte Hunyadi Jánosnak a császár követe előtt tett kijelentése, hogy abban az esetben, ha a nyugati uralkodóktól nem kap segítséget, inkább átengedi az országon a törököt a nyugati birodalmak meghódítására, mintsem végromlásnak tegye ki Magyarországot a Nyugat közönye miatt. Ez a két fenyegetés kicsikarta ugyan a segély egyszeri megszavazását, de annak realizálására már nem került sor. És a következő két évszázadon át hasonlóan mondtak csődöt a birodalmi segítségek mindaddig, amíg a pápa ismét egyé nem tudta kovácsolni a török elleni háború célzatával a keresztény Európát; amíg a birodalom geopolitikai súlya és érdeklődése nem csúszott jelentékenyen keletebbre s amíg meg nem ért belsőleg is a török hatalom az összeomlásra.

A XV. század második felében a Habsburg-család megszerezte magának a birodalomban a vezető szerepet. Ugyanakkor egyre élesebbé vált a családnak az a törekvése, hogy Magyarországot megszerezze. Azonban ez a kettős körülmény sem volt elegendő arra, hogy a birodalom támogatását a török ellen Magyarország számára biztosítsa.

Amikor a magyar nemzeti párt 1505-ben élesen állást foglalt Habsburg Miksa császárnak II. Ulászló magyar királlyal a magyar trón öröklése ügyében kötött szerződésével szemben, Miksa a birodalmi gyűlésen elpanaszolta, hogy ki akarják túrni jogigényéből Magyarországon, holott, ha ő lenne Magyarország királya, sikerrel tudná felvenni a harcot a törökkel. Igéretet tett a birodalmi gyűlésnek arra, hogy Magyarországot oly kapcsolatba hozza a birodalommal, mint aminőben a birodalom és az osztrák tartományok vannak. Erre a kölni birodalmi gyűlés 4000 fegyverest szavazott meg Miksának, egyenesen kijelentvén, hogy azt örökösödési jogainak megoltalmazására és Magyar-, valamint Csehországnak a birodalomhoz való csatolása érdekében adja meg.

A magyarságnak és a németiségnek tehát élesen ellentétes volt az érdeke. A magyarság védte magát a német befolyással szemben s a török ellenében támogatásra szorult. A birodalmat a török nem érdekelte s Magyarországgal szemben hódítási készségű volt. Különben is Miksa attól az örökösödési szerződéstől, amelyet II. Ulászlóval kötött, mint maga bevallja, azt várta, hogy Ulászló neki és a birodalomnak *védjfal gyanánt* fog szolgálni a törökkel szemben.

Utóbb valóban másfél évszázadon át ezt a szerepet töltötte be Magyarország területe és a magyarság. A maga földjén és a maga felbecsülhetetlen mértékű anyagi és emberáldozatával tartotta fel a török megújuló rohamait, amelyek így mind összeomlottak, mielőtt elértek volna a birodalom testéig, ahová irányítva voltak.

Miksa és a Németbirodalom tehát azt a szerepet szánta Magyarországnak, amelyet egyideig Magyarországgal szemben annak déli tartományai játszottak, azt, hogy lökhárító legyen a török ellen. Így tehát Magyarország állami fennállása és területi sértetlensége nem érintette a birodalom érdekeit. Utóbb még kényelmes is volt, hogy a birodalom előretolt védekező hadszíntere a birodalomhoz közel: a Dunántúlon és a Duna-Tisza közén s nem messze a Balkán északi szélein van.

Igazolni látszik ezt az is, hogy az 1522. évi nürnbergi birodalmi gyűlés segélymegajánlása belül maradt a komikum határain, holott akkor Magyarország már egészen Habsburg-érdekkörbe kerülve, diplomáciailag a birodalmat kivéve úgyszólván egész Európától elszigeteltetett s hogy a birodalom és a Habsburg-család is könnyen nézte, miként bukik el Magyarország a Habsburg-ellenes politikát is szolgáló török túlsúlya alatt a mohácsi csatásíkon.

Pedig a magyarság egyre jobban számított a birodalomra, amint a török gyűri fojtogató szorítása nyomasztóbb lett. Hiszen, amikor Miksa halála után a Habsburgoknak Magyarországra való igényét a családnak nem a császári méltóságot viselő tagja, hanem csak annak öccse veszi át, a magyar rendek azon kívánságuk feladása után, hogy a magyar király-cselányt a ászár és ne az öccse vegye el, ragaszkodtak ahhoz, hogy a császári

öcs, Ferdinánd, kapja meg Ausztriát. Ez a követelésszerű kívánság is azt célozta, hogy a magyar királlyal kétszeresen sógorsági viszonyba került Habsburg Ferdinándnak legyen módja tartományaiából fegyveres támogatást nyújtani Magyarországnak.

A Németbirodalomnak geopolitikai helyzetéből származó érdekeiből hiányzott Magyarországnak a törökkel szemben való megvédése. Ferdinándnak is csak annyi erő állt rendelkezésére, hogy az ország egy részét, a tartományaival szomszédos karéjt meg tudta szállni, el tudta foglalni, de a török előnyomulást nem tudta feltartóztatni, mégkevésbé visszaszorítani. Vagy semminemű támogatást nem kapott erre a célra a birodalomtól, vagy, ha kapott, az elégtelen volt és ezért vállalkozásai olyan szégyenteljes véget értek, mint Budának 1530. évi Roggendorf-féle, 1540. évi Fels-féle, 1541. évi újabb Roggendorf-féle ostroma vagy a Németbirodalom 1542. évi csúfos véget ért vállalkozása, mikor a birodalmi sereg oly iramban ment ki az országból, hogy Achmed ruméliai beglerbég nem tudta beérni.

Így vált üres legendává az a feltevés, hogy az új dinasztia meg tudja védeni Magyarországot a törökkel szemben s hogy a mögötte álló Németbirodalom megfelelő támogatást fog nyújtani a török veszély leküzdésére.

1526. óta Magyarország területe a Habsburg-ház örökös birtokainak és a Németbirodalomnak előretolt hadszínterévé vált. Egykori területi egysége felbomlott. Az Erdélyben kialakult nemzeti fejedelemség külpolitikailag a török hatalomra támaszkodott és nem egyszer fegyveresen lépett fel a területén kívül élő magyarság jogainak és szabadságának védelmében a kezére került magyar államterület önállóságának teljes megszüntetésére törekvő bécsi kormányzattal szemben. Az ország középső része török hódoltsággá vált, amelyen részben megszűnt, részben átalakult a magyar élet. Az ország nyugati és északnyugati karéja Habsburg-jogar alá jutva, a Habsburgbirodalom többi részével szemben oly jelentéktelen volt, hogy különállásának úgy ahogy való fenntartása csak áldozatokkal, lemondásokkal és Erdély külső segítségével sikerült. A török hódoltságnak és a magyar király alatt maradt területeknek határain (igen széles sávban) szinte állandó volt a hadiállapot, amely szünet nélkül nagy magyar anyagi és véráldozatokkal járt.

A magyar államiség önállósága XVI—XVII. századi királyai alatt elsősorban két vonalon vesztette el még a látszatot is: katonai és pénzügyi téren. Így, bár mint állandó hadszíntér a magyarság hozta állandóan a legsúlyosabb gazdasági és véráldozatot, a birodalom kormánya úgy látta, hogy a megmaradt csonk megtartásának érdeme a birodalom áldozatkészségének köszönhető. Kétségtelen, hogy a birodalom a magyarországi csonkról származó jövedelem elégtelensége miatt állandó anyagi hozzájárulást nyújtott a Magyarországon folyó, majdnem megszakítás nélküli hadiállapot költségeinek fedezéséhez. Viszont ez a segítség nem volt veszélytelen a magyarság számára, mert a német rendek már 1566-ban felvetették azt a gondolatot, hogy a sok gondot okozó Magyarországot szorosabb kapcsolatba kell hozni a birodalommal s hogy a magyarországi várvédelmi vonalra német parasztokat és lovagokat kell telepíteni.

A birodalom ilyenmű segélye, amely az ország megmentésére elégtelen volt, különben is alig volt más, mint a keresztény szolidaritás enyhe jele és a német rendekre nehezedő nagy Habsburg-nyomás, befolyás eredménye.

Hogy 1686-ban a birodalmi és egyéb idegen támogatás végre sikeres tudott Magyarországon a törökkel szemben lenni, az az alábbi három körülménynek köszönhető: hogy a westphaliai béke után a birodalom súlya geopolitikailag sokkal keletebbre csúszott át; hogy a pápai diplomáciának végre sikerült a keresztény Európát évszázadok óta nem tapasztalt célegységbe vonni össze; hogy 1683-ban a török erőnek Bécs alatti megtörtetése megindította a török hatalom belső összeomlását.

A harmincéves háborút lezáró westphaliai békével a Németbirodalom tehetetlen államszövetséggé alakult át, melynek minden tagja szuverén és idegen állammal önállóan szövetséget köthető fél lett, hacsak ez a szövetség nem irányult a birodalom, vagy a császár ellen. Az európai politika túlsúlya ezzel Nyugateurópára csúszott át. A Habsburgok családi súlya Németország eljelentéktelenedésével Ausztriára tevődött át s így kényszerítve voltak hatalmuk súlypontjának is minél keletebbre való áttételére. A nyugaton eddig lekötve tartott Habsburg-erők most már csorbitatlanul felhasználhatók lettek keleten s ezzel a Habsburgbirodalom egyszerre átütőbb erejűvé vált a törökkel szemben, amely irányban pedig évszázadokon át tehetetlennek bizonyult volt.

Így érlelődött odáig a helyzet, hogy a birodalmi erők 1686-ban eddig nem tapasztalt sikerrel lettek Magyarországon felhasználhatók. Le kell azonban az eddig felvázoltak alapján szögeznünk azt, hogy míg a külföldi s így a birodalmi erők *először* 1686-ban jelentenek Magyarországnak valóban értékes és sikeres támogatást, addig a magyarságnak a törökkel szemben való immár több évszázados állandó anyagi és véráldozata állandó és sikeres védelmet jelentett az osztrák örökös tartományok és a Németbirodalom számára *immár másfél évszázadon át*.

Ha tehát csupán csak azt néznők, hogy milyen volt Buda 1686. évi sikeres ostromában a magyarság és a külföldiek részvételi aránya, akkor egészen helytelen volna ítéletünk arról az arányról, amely a birodalomnak és az egyéb külföldnek a magyarságért, és viszont a magyarságnak a birodalomért és Európáért hozott anyagi és véráldozata között mutatkozik s amely aránytalanul a magyarság áldozatát mutatja nagyobbak.

A hozott áldozatok arányosításánál tehát nem szabad Buda sikeres ostromát önmagában néznünk, hanem csak abban az egységes, több évszázados folyamatban, amely Magyarországot állítván az élre, a török hatalomnak és Európának élethalál-birkózását jelentette.

Annál kevésbé szabad az arányosítást Buda ostromára lokalizálva végeznünk, mert mint alább látni fogjuk, külső körülmények gátolták meg a magyarságot abban, hogy jelesül Buda ostrománál a megtörténtnél nagyobb mértékben vegye ki a részét.

Ezek a körülmények a következők voltak: az ország területi megosztottsága, az önálló nemzeti hadsereg hiánya, a magyarországi csonk politikai viszonyai s az ország súlyos gazdasági kimerültsége. Vessünk egy-egy futó pillantást ezekre a körülményekre.

Magyarország a XVI. század derekán területileg három részre bomlott. A magyar királyság területe a Dunántúl nyugati részeire és a Felvidékre zsugorodott össze. A Dunántúl keleti felét és az Alföldet a török tartotta megszállva. Erdély, a tiszai részek és a keleti Felvidék a nemzeti politika hagyományait továbbvivő erdélyi nemzeti fejedelemség területévé lettek. Természetes, hogy a hódoltság területének magyarsága nem hozhatott az őt hódoltató törökséggel szemben sem anyagi, sem véráldozatot. Erdély külpolitikailag a török hatalomra támaszkodott, állandóan ellenséges, gyakran nyíltan háborús viszonyban állt a magyar koronát viselő Habsburg-házzal s így két ok is gátolta abban, hogy a török ellen irányuló és szinte a németiség egyetemes megmozdulásának látszó, Habsburg-kezdeményezésű katonai akcióban résztvegyen. Így egyedül csak a magyarországi csonk volt az, amely bekapcsolódhatott mind financiálisan, mind katonailag abba a már nemzetközi jellegű hadjáratba, amely Buda felszabadítását eredményezte. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy még ez a terület sem volt zavartalanul egységes, mert hisz kevéssel előbb Thököly Imre a nyugati Felvidéken szinte önálló államot kreált magának, aminek utóhullámai 1686-ban még legkevésbé sem ültek volt el.

Az 1686. évi hadjáratban a magyarság részvételének mértékét tehát igen nagy mértékben megszorította az a körülmény, hogy az ország területi megosztottsága miatt a magyarságnak csak egy kisebb hányada volt olyan fizikai helyzetben, hogy a hadjáratban bármilyen formában résztvegyen. Mivel tudjuk, hogy a hadjárat gazdasági terheinek legnagyobb részét a magyarság viselte s nagyjában tudjuk azt is, hogy mily mérvű volt a magyarság véráldozata, meg kell állapítanunk, miszerint az a magyarság, amely fizikailag nem volt korlátozva, hogy a hadjáratba valaminő formában bekapcsolódjék, anyagilag a maximális áldozatot hozta meg s a hadjáratban való részvétel lehetőségének arányához képest véráldozat terén sem maradt semmivel mögötte az idegenek hozta áldozatnak.

A magyarság részvételének mértéke a hadjáratban és az ostromban azért nem tűnik az események szemlélésénél már az első pillanatban kirívóbban szembe, mert a magyarságnak nem volt saját önálló nemzeti hadserege, amely egységesen, külön seregrész gyanánt, saját vezére alatt vett volna részt az ostromban. Így állandóan az a benyomásunk, mintha a magyar csapatok segédcsoportokként mellékszerepet vittek volna, annyira elkeverve jelennek meg az egyéb nemzetiségű csapatok között.

A nemzeti hadseregnek újbóli megteremtésére való törekvés többször felmerült a XVI. század második fele óta a magyar rendek közt s a kiváló politikus, hadvezér és hadtudományi író, a költő Zrínyi Miklós a török hódoltság felszámolásának s a nemzeti függetlenség biztosításának zálogát épp a nemzeti hadsereg megteremtésében látta.

A magyarországi csonkon berendezkedett Habsburg-hatalom többnyire idegen pénzen és idegen zsoldosokkal, főként pedig idegen tisztekkel tartotta fenn a török elleni várvonalat. Az 1556-ban megszervezett bécsi haditanács nem ismert különbséget a habsburgi területek közt s bár egyetlen magyar sem volt benne, hatásköre kiterjedt a magyar végváraakra is.

A végvárakban a 10—15.000 főnyi zsoldosból az idegen parancsnokok alatt legalább 10.000 mindig magyar volt, akiknek harci értéke sokszorosán felülmúlta az idegenekét. A honvédelem idegen irányítás alá kerülése juttatta idegen kezekre a pénzügyi közigazgatást is. A nemzet a XVI. század második felétől kezdve állandóan idegen beavatkozást tapasztalt, idegen zsoldosok és parancsnokok garázdálkodását tűrte s ezzel szemben azt látta, hogy az idegen katonai hatalom ereje nem őt védi, hanem Bécset és a német birodalmat s hogy annak számára Magyarország csak hadi telep, ahol a nem-német értékek mennek veszendőbe az állandó harcok alatt.

A XVI. században háttérbe szorult nemzeti hadsereg helyett, amely a maga felkelési rendszerével már jóval Mohács előtt is elavult volt, 1598-ban Nádasdy Ferenc és Pálffy Móric felvetették az újabb nemzeti hadsereg megteremtésének gondolatát. 1604-ben Thurzó György és Pethe Márton tértek vissza erre a gondolatra, de a gondolat megvalósulására a rendek tehetetlensége és az idegen hatóságok bizalmatlansága miatt nem került sor. Így a nemzet a rég kialakult formákban önálló nemzeti hadsereg nélkül is katonáskodott, de a nemzeti csapatok nem jutottak nemzeti vezérlethez. Nemcsak a dunántúli és a felvidéki várak parancsnokai voltak idegenek, hanem a nemzeti felkelő, úgynevezett mezei hadakat vezérlő főkapitányok is. Hiába követeltek magyar parancsnokokat az országgyűlések, kérésüknek nem volt fogantatja. Az idegen főkapitányok pedig nem barátai voltak a magyar katonáknak, de legtöbbször ellenségei. A magyar katonaság háttérbe szorult s nem egyszer súlyos inzultusokat kellett szótlanul eltűrnie.

A bécsi kormányzat bizalmatlansága a magyarsággal szemben a XVII. század folyamán, amikor Erdély támogatása mellett a magyar rendek több ízben fegyverrel verekedtek vissza Bécstől jogaikat, állandóan növekedett s ez a nemzeti hadsereg gondolatának megvalósulását egyre jobban eltemette.

Közvetlenül az 1686. évi hadjárat előtt is felmerült a nemzeti hadsereg kérdése. Amikor a török Thökölyt elfogta, hiveinek nagyrésze visszatért a király hűségére. 1685 novemberében 17.068 kuruc harcos állt id. gr. Csáky István felsőmagyarországi magyar generális rendelkezésére. Ez az igen szépszámú sereg telítve volt bosszúvágygal a török iránt s a nádor és Csáky alkalmasnak látták ezt arra, hogy magjává legyen a végbeli magyar seregnék. A nádor és a főurak azt sürgették az udvartól, hogy szerveztessék egy tízezer főnyi állandó magyar nemzeti mezei sereg kizárólagos magyar vezérlés alatt. Azonban minden ösztönzés, sürgetés eredménytelen volt s az 1686-os év nyara elmúlt anélkül, hogy a szervezésben egyetlen lépés történt volna.

Így a haditanács örökös bizalmatlansága, ismert lomhasága és a súlyos pénzügyi helyzet lehetetlenné tette, hogy a magyarság Buda ostromában oly lélekszámú önálló hadsereggel legyen képviselve, amilyen őt megillette volna s amilyen meg is jelenhetett volna, ha a haditanács Esterházy nádor, Csáky István és a magyar urak sürgetésének megfelelően a magyar sereg megszervezéséhez idejében hozzájárul. Ennek hiányában a még előző év őszén együtt levő volt kurucok száma a következő

őszre egyharmadra csökkent. A többi hallatlan nélkülözések, éhezések után nagy nyomorultul elpusztult, vagy elzüllött, szertement.

A magyarság részvételét bizonyos mértékig meggátolták a fennálló politikai viszonyok is.

A szegényteljes vasvári béke után a Wesselényi-féle szövetkezést életre hívó nemzeti ellenkezés kitűnő alkalmul szolgált arra, hogy I. Lipót erélyesen lépessen fel az alkotmány és a protestantizmus ellen. Rendkívüli törvényszékek állítottak fel. A bécsi kormány törvénytelen adókkal sújtotta az országot, egyre szaporította az idegen katonaság számát s a protestánsok üldözése mellett folytatta az erőszakos térítéseket. Már 1672-ben támadásra ösztönözte ez az eljárás az Erdélybe menekült bujdosókat. 1678-ben, miután a bujdosók szerződést kötöttek a francia udvarral, Erdély is beavatkozott a bécsi kormányzat magyarországi abszolutizmusába. Thököly katonai sikerei és a fenyegető török hírek következtében az udvar kénytelen volt feladni abszolutisztikus törekvéseit s az 1681. évi soproni országgyűlésen nyíltan megbukott a bécsi abszolutizmus.

Thököly sikerein felbuzdult a török s 1683-ban döntő csapásra készült közvetlenül Bécs ellen. Nem számított arra, hogy XI. Ince pápa már évek óta dolgozott a francia-ausztriai ellentét kiküszöbölésén a célból, hogy az így felszabaduló erőket a török ellen lehessen felhasználni; s hogy a török támadás hírére a pápa fegyverszünetre bírja XIV. Lajost. A török sereg az egyesült lengyel-osztrák-szász-bajor seregekkel szemben elvérzett Bécs alatt s ez katasztrófális következményű volt Thököly sorsára nézve is. A kétségbeesett török, hogy kiengesztelje és megállítsa Lipótnak a bécsi győzelmet kiaknázó seregeit, 1685-ben elfogatta Thökölyt, amivel azonban végzetes hibát követett el, mert így nemcsak leszerelte a Felvidék ellenállását Lipóttal szemben, de maga ellen ingerelte Thököly kitűnő harci értékű kuruc katonáit is, akik áttértek Lipót hűségére. Így maga a török teremtette meg a Buda visszafoglalásához szükséges magyarországi légkört.

Lipót abszolutisztikus törekvései után az ország nem viseltetett túlzott bizalommal Lipót kormányzatával szemben. Thököly hatalma épp összeomlott. Felesége még nem lankadó kitartással védte Munkács várát a császári csapatok ostromával szemben s így még a Thököly-féle mozgalom sem volt teljesen leszereltnek tekinthető. Így szó sem lehetett a lelkek pacifizálásáról, helyesebben arról, hogy a Bécs irányította hadivállalkozással a magyarországi csonk lakossága osztatlanul együtt érezzen. Bármily jószándékkal is vette kezdetét a kormány részéről az ország pacifizálásának végrehajtása, az csakhamar helytelen utakra tévedt. Caprara tábornagy sok jóakarattal és tapintattal igyekezett megnyerni Lipótnak a volt bujdosókat, de az örökös pénzzavarban levő udvari kamara nem vette jó néven, hogy Caprara visszaszolgáltatja az elkobzott vagyonokat s ridegen a maga érdekeit tartván szem előtt nem kis izgalmat okozott a volt felkelők nagy tömegében. A közvélemény a nemzeti haderő újjászervezése és újból való megteremtése mellett foglalt állást, amit Bécsben — mint láttuk — elaltattak. Ez sem szolgálta a lelkek megnyugtatóását. Ismét súlyosan nyugtalanította az ország lakosságának sokat üldözött protestáns rétegét néhány oly jelenség és felelős helyen elhangzott kijelentés, amelyből azt kellett látnia, hogy az 1681. évi soproni ország-

gyűlés vallási végzései nem hajthatnak a jövőben végre. A legnagyobb nyugtalanságot végül az okozta, hogy a magyarországi hadszíntérre hozott idegen katonaság ellátásának terhét a haditanács a megyékre hárította. Akkora teher zúdult így a különben is agyonsanyargatott népre, hogy egyes vidékeken a föld népe az idegen katonák zaklatása és kiuzsorázó fellépése előtt tömegesen menekült el lakhelyéről. Például Bereg megye népe Lengyelországba menekült. A föld így elnéptelenedett. A termőföldek elparlagosodtak. Falvak haltak ki s a magyar paraszt nyomorult, kolduló, földönfutó páriává lett.

A kamara okvetetlenkedése, a nemzeti hadsereg elgáncsolása, a vallási béke felborítása, a nép anyagi tönkretétele előzte meg közvetlenül az 1686. évi hadjáratot. Ily körülmények közt érthető, hogy politikailag sem volt meg az a légkör, amely lehetővé tette volna, hogy a magyarság nagyobb mértékben vegye ki részét — mint kivette — a Buda felszabadítását eredményező hadjáratból.

Nem szorul bizonyításra az az állítás, hogy amely nemzet anyagilag le van romolva, az katonaság kiállítására is kisebb mértékben képes, mint rendes anyagi körülmények között. Szekfü a XVII. század előadásakor nemcsak azt állapítja meg, hogy a magyarság véráldozata akkori számához viszonyítva arányban állt a német törzsek véráldozatával s hogy a felszabadítás legkitűnőbb katonasága, amely nélkül az el sem lett volna képzelhető, a magyar huszárság volt, hanem azt is, hogy »a magyarság a felszabadítás ajándékáért, melyet neki a német nép és a Habsburgok hoztak, nemcsak aránytalanul nagy pénzbeli szolgáltatásokkal, de egyúttal szokatlanul nagy lelki és testi szenvedésekkel is fizetett.«

Az egykorú külföldi szemlélő, Cornaro velencei követ, világosan látta a helyzetet: »a szükség, hogy a hadsereg nagyobb részét Magyarországnak kell eltartania, azért, hogy az örökös tartományokon segítve legyen, e szükség orvosolhatatlanná teszi a bajt...«

Károlyi Árpád, Buda visszavívásának történetírója, megállapította, hogy Buda felszabadítása idején a magyar nép oly óriási, minden képzeletet s minden arányt felülmúló adóterhet viselt, amely elzsibbasztotta az erejét s amely előbb-utóbb összeroppantja, ha nem igyekszik lerázni magáról, amíg van rá ereje. Ezzel szemben — magyarok iránti részrehajlással meg nem vádolható külföldi historikus állapítja meg — például 1684-ben, amikor a magyarországi hadjáratnak az volt a főcélja, hogy Alsóausztriát s különösen Bécsset megóvja az előző évi török támadás irtóztató katasztrófájának megismétlődésétől, az osztrák rendek és Bécs város egyetlen krajcár adót nem fizettek. Ausztriában az így előálló hiányokat Lipót adósságra vette fel, vagy segélypénzekből teremtette elő. Magyarországon kímélet nélkül kivetették a katonai célokat szolgáló szolgáltatásokat s az udvari kamara csak akkor kezdett zsoldosaival törődni, ha az már kiette a magyar föld népét s abból már többet kiszípolozni nem lehetett.

De nemcsak 1683 óta terhelte súlyos anyagi kötelezettség a magyar föld népét, hanem igen súlyos s az idők folyamán egyre inkább súlyosbodó anyagi terheket viselt vállán már másfél évszázad óta. Teherviselőképeségének válsága épp a csúcra ért, amikor a felszabadítás költségeinek tetemes

többsége rászakadt. Érthető tehát, ha a nép nyomasztó anyagi helyzete is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi csonknak népe csak bizonyos fizikai korlátok közt tudott résztvenni az 1686-os hadjáratban.

És nem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy a dolgok irányítását kézben tartó bécsi kormányzatnak nem is volt célja, hogy a magyarságnak a hadjáratokban oly szerep jusson, amely az abban való részvétel mértékét különösebben kidomborítja. Bécsben úgyis azon az állásponton voltak az udvar publicistái, hogy Magyarország a felkelések következtében elvesztette szabadságát. Utóbb úgy vélték, hogy Magyarországot Lipót a fegyver jogán, »jure belli« kormányozhatja, minden alkotmányos gátlás nélkül, tekintettel arra, hogy az országot hódítással szerezte vissza.

Ebben a bécsi légkörben, amelyet a magyarsággal szemben való bizalmatlanság mérgezett s amelyet az abszolutizmus újabb bevezetésének megalapozási vágya fűtött, nem igyekeztek módot nyújtani ahhoz, hogy a magyarság zárt egységként s önállósága kétségtelen látszatával vegyen részt Buda visszafoglalásában s általában az egész felszabadító folyamatban.

Látjuk tehát, hogy a magyarság egész az 1684-ben megindult felszabadító háborúig évszázadokon át hozott kiszámíthatatlan tömegű vér- és anyagi áldozatot az ausztriai tartományoknak és a Németbirodalomnak biztonságáért s ennek ellenértékéül komoly fegyveres és anyagi támogatást — utóbbit enyhébb mértékben — a törökkel vívott élethalálharcában csak akkor kapott, amikor a birodalom súlypontja Bécsre és keletre csúszott át s amikor a török előtörés már a birodalmi központtá lett Bécset veszélyeztette. A magyarságnak a németiségért hozott áldozatával még akkor sem volna tehát arányba hozható a németiségnek érte 1686-ban hozott áldozata, ha a magyarság a felszabadításban s Buda visszavívásában sem anyagi, sem véráldozatot nem hozott volna.

Látjuk azt is, hogy a magyarságot több külső, fizikai körülmény gátolta abban, hogy Buda és országa visszavívásában teljes erejét kifejtsen: területi megosztottsága, nemzeti hadsereg hiánya, a magyarországi és bécsi politikai helyzet s végül az ország népének anyagi túlterhelése.

Lássuk most már, hogy ezen külső körülmények ellenére is mily mértékben vette ki a magyarság a maga részét Buda felszabadításánál az anyagi és véráldozatból s hogy ez miként aránylik az idegenek által ugyanitt hozott hasonló áldozathoz. Mert csak ezek után tudjuk helyesen értékelni a magyarság részvételének jelentőségét.

Tanulmányunknak értékelő és összefoglaló természeténél fogva a következőkben sem kívánunk részletes, adatszerű felsorolásokkal szolgálni, mert azokat a nagyközönség a Buda visszafoglalásával foglalkozó elég gazdag irodalomban megtalálja, a szakközönség pedig úgyis ismeri. Tanulmányunkban épp az ismert adatok rendezéséből levonható elvi megállapításokat kívánjuk rendszerbe foglalni.

Egy-egy hadjárat sikere igen nagy mértékben függ annak anyagi előkészítettségétől, megalapozottságától. A Buda visszafoglalását eredményező hadjárat sikerének alapfeltétele szintén anyagi természetű volt. A császári seregeknek — mint Károlyi helyesen mondja — öröklött nyavalyája volt az éhezés és nélkülözés. Márpedig éhező és nélkülöző seregtől nem lehet katonai sikereket remélni.

A hadjáratot az az elgondolás hívta életre, hogy nem szabad a töröknek időt engedni az újabb megerősödése, mert akkor ismét sor kerülhet Bécs ostromára. Ennek ellenére Lipót király-császár környezetében számosan voltak, akik a békét kívánták az újabb hadjárat helyett s ezek kívánságukat azzal indokolták, hogy a kimerült pénzforrásokból teljes lehetetlenség újabb pénzt szivattyuzni, mert az alattvalók nem bírják tovább a háború költségeit, és azzal, hogy a kifosztott tartományok nem képesek elviselni a katonaság kiteleltetésével és jókarbantartásával járó terheket.

A háborús párt ezzel szemben ragaszkodott a háború folytatásához, amit a török gyengeségével indokolt. Szükségesnek tartotta, hogy a védelmi vonalat nyomják elő a Dráva, Száva, Duna, Maros vonaláig. Ez a párt a katonaság kiteleltetését a Thökölytől épp most visszahódított Felső-magyarországon és a visszaszerzendő Alföldön kívánta megoldani.

Az ingatag Lipótnál végül is a háborús párt diadalmaskodott s amíg a török, bízva a császár anyagi tehetetlenségében, nem készült fel a védelemre, Lipót kísérletet tett arra, hogy a hiányzó anyagi eszközöket a közvetlenül érintett Magyarországon és az örökös tartományokon kívül eső helyekről, a birodalomból és a Szentszéktől szerezze meg.

A hadjárat 1686-ban leendő folytatásának elvi elhatárolása rakta Magyarországot vállára az első súlyos anyagi terheket: az 1685. évi magyarországi hadjáratban résztvett s a következő évre tervezett hadjáratban ismét foglalkoztatni kívánt katonaság átteleltetésének és jókarbantartásának terhét.

A Buda fölszabadításával járt hadjárat valamennyi hatótényezője közt a magyar nép anyagi áldozathozatala volt a legelső helyen álló. Károlyi összeállította, hogy 1685-ben a hadsereg havi szükséglete száznegyvenegyezer porciót tett ki. Ebből a magyarországi csonk (Felső-magyarországnak 14, Eger vidékének 7, Nyugatmagyarországnak 11 megyéje) 96.174 porciót szolgáltatott havonként, míg ezzel szemben Csehország, Morvaország, Szilézia, Belső-, Alsó- és Felsőausztria havonként összesen csak 45.653 $\frac{1}{3}$ porciót szolgáltatott.

1685-ben tehát a magyarországi csonka karéj a hadikiadásoknak 70%-át viselte az örökös tartományok 30%-ával szemben, annak ellenére, hogy az 1685. évi hadjárat Bécsnek és az örökös tartományoknak védelmét szolgálta volt. Ha figyelembe vesszük az akkori csonka Magyarország és az akkori örökös tartományok területi és vagyoni arányviszonyát, akkor látjuk csak, hogy mennyire sokszorosan volt túlterhelve Magyarország anyagi teherviselési képességét tekintve az örökös tartományokkal szemben.

Egy porciót 5 garassal, vagyis 25 krajcárral számítva csak Sopron és Vas megye többet fizetett a területén táborozó német katonaságnak fél év alatt 720.000 forintnál. Ebben az összegben természetesen nincsenek benne azok a kártevésék, amelyeket a katonaság rablása és zsarolása jelentett. A pénz akkori vásárlóerejét tekintve, ez igen-igen hatalmas összeg volt.

Igen szemléltető Károlyinak a számítása. Az 1686. évi megterhelést véve alapul, átszámította a teherviselési arányt az 1886. évi Magyarországra és Ausztriára. Pedig az 1886. évi terhelés a magyarságra nézve sokkal jobb volt az előző évinél, mert míg Magyarország ebben az évben csak 80.429

porciót fizetett, az örökös tartományok már 79.284-et. Azonban még ez a közel 50—50%-os arány is súlyosan hátrányos volt Magyarországra nézve, mert ha az 1686. évi Lipót-féle terhelési kulcsot területi, vagy lélekszám szerinti arány mértékében alkalmazzuk a háború előtti Monarchiára, akkor a Magyarország és az örökös tartományok 1686. évi területi arányához viszonyított kulcs alkalmazása alapján a háború előtt Magyarországnak kellett volna fedeznie a Monarchia hadi költségeinek 75%-át; a Magyarország és az örökös tartományok 1686. évi lélekszám-arányához viszonyított kulcs alkalmazása szerint pedig nem kevesebb, mint 95% esett volna a háború előtti monarchia hadi kiadásából Magyarországra.

Magyarország tehát — szemben az örökös tartományokkal — akkori területének nagyságát véve alapul háborús kiadásokkal háromszorosan volt túlterhelve 1686-ban, lélekszámát tekintve pedig tizenkilencszeresen, szemben az örökös tartományokkal. Ez a terhelési arány — láttuk — 1685-ben még sokszorosan rosszabb volt rá nézve.

Ez az arány azonban még rosszabb lesz, ha figyelembe vesszük azt, hogy a porció készpénzértékét, amelyben behajtották, másképen számították Magyarországon és másként az örökös tartományokban. Míg az örökös tartományokban az emberporciót 4, a lóporciót 3 forintjával számították, addig Magyarországon az előbbit 6 forint, 6 forint 30 krajcárral, az utóbbit 5 forint 30 krajcárral, 6 forinttal számolták. A magyarországi embereknek tehát a rájuk eső porció-hányadot 50—100%-kal drágábban kellett készpénzben, vagy természetben megváltaniok, mint az örökös tartományokban élőeknek.

Ez a körülmény a kivetési arányt még tovább rontja s így a fizetési arány Magyarország kárára még a jobbik, 1686. esztendőben is területileg 5—6-szorosan, lélekszám arányában pedig 30—40-szeresen volt nagyobb, mint az örökös tartományokra kirótt teher.

Érthető, hogy ily arányú terhelés mellett a föld népe földönfutó koldussá lett.

Az örökös tartományok porcióiba bele volt számítva az osztrák várőrségek ellátása is, viszont a rengeteg magyarországi vár őrségének ellátása a magyarországi porciókon kívül még külön terhelte meg Magyarországot népét.

A Magyarországra kirótt terhelést kiméretlenül behajtották még akkor is, ha azok, akikre kirovatott, belepusztultak. Ezzel szemben az örökös tartományokban nemigen fizették be a rájuk rótt terhet. 1683-ban csak harmada folyt be s a különbözetet a császárnak adósságból, vagy segélypénzekből kellett előteremtenie.

Az 1686-ra tervezett hadjárat előirányzott főbb kiadási tételeinek összege 5,485.000 forintra rúgott. Ebben az összegben nincs már benne a katonaság átteleltetésére, jókarbantartására és élelmezésére szükségelt előbb tárgyalt havi 140.000 porció, melynek értékét még külön mintegy 5,600.000 forintra kell becsülnünk s amelynek oroszánrészét — mint fentebb tárgyaltuk — Magyarország fedezte.

Ennek a közel hatodfélmillió forintnak annyira nem volt megfelelő költségvetési fedezete, hogy a költségvetésben szerényen számítva is legalább három millió forint hiányra kellett számítani. Ennek fedezésére három

forrást kellett megnyitani: a magyarországi és örökös tartományokbeli rendkívüli jövedelmi forrásokat, a külföldi jövedelmi forrásokat és a pápai segélyt, beleértve a belföldi egyházi javak megadóztatását.

A magyarországi belső rendkívüli jövedelmi források a rendkívüli török adóból, adójövedelem-emelésből, luxus-adó bevezetéséből, bélyeges papír bevezetéséből, magyarországi fiscalitások eladásából és adminisztratív takarékoságokból tevődtek össze. Mivel a magyarországi és örökös tartományi belső rendkívüli jövedelmekből vérmes reménnyel sem lehetett 1,000.000 forintnál több bevételre számítani, a kamara mindent elkövetett, hogy magyarországi zsarolásokkal fokozza a bevételt. Így a kamara 1685 őszén Eperjes városát kétszer is megzsarolta, először 40.000 majd 36.000 forint erejéig. Debrecen Caraffa 100.000 tallérral sarcolta meg. Helyesen hivatkozik rá Károlyi, hogy a törvénytelen zsarolás áldozataként csak Eperjes és Debrecen többlet járult hozzá a Budát felszabadító hadjárat költségeihez, mint a Németbirodalomnak három legnépesebb és leggazdagabb kerülete: a westphaliai, a burgundi és az alsó-szász kerület.

A hadjáratához nem annyira külföldi seregekre, mint inkább külföldi pénzre volt szükség. Ezért, amikor Lipót a Németbirodalom egyes tényezőivel külön-külön tárgyalásokat folytatott, hogy rávegye őket a hadjárat támogatására, elsősorban arra törekedett, hogy pénzt kapjon, ha pedig sereget kap, akkor lehetőleg kisebb és oly seregeket, amelyeket a külső segítő a saját költségén állít ki és lát el. Erre annál inkább szükség volt, mert a császárnak hiába bocsátottak volna seregeket rendelkezésre, azokat fizetni és ellátni anyagilag képtelen lett volna. Súlyt helyezett Lipót arra is, hogy fejedelmi személy, aki az egységes vezérést megbonthatná, lehetőleg ne jöjjön.

Az egyes birodalmi tényezőkkel folytatott tárgyalások és kötött szerződések után Lipót magához a birodalmi gyűléshez fordult s attól kifejezetten készpénzt és nem véráldozatot kért. A birodalmi gyűlés meg is szavazott Lipótnak 50 »Römermonat« önkéntes segélyt, de közelebbről nem nevezte meg, hogy azt készpénzben, vagy harcosokban kívánja szolgáltatni. Ennek az ötven római hónapnak készpénzértéke 2,726.000 forint lett volna, ha azt a birodalmi rendek ténylegesen meg is adják.

Azonban — amennyire megállapítható — ennek az ígéretnek csak mintegy egynegyede teljesített s a szolgáltatások értéke nem haladta túl a 7—800.000 forintot. Mint már említettük, a burgundi, a westphaliai és az alsó-szász kerület mit sem adott a rá kivetett rendkívüli segélyből. Az osztrák kerület részei pedig, Lipót örökös tartományai, oly keveset adtak, amely még saját védelmükre sem lett volna elegendő. A birodalom most említett négy kerületének (összesen 10 volt) nincs érdeme a budai győzelemben kicsúcsosodó hadjáratban.

A deficitet Lipót az alábbi három forrásból fedezte. Egy millió körüli összeget lehetett még kiszorítani Magyarországból s mellékesen az örökös tartományokból; 700—800.000 forint körül járt a befolyt birodalmi segély; a további hiányzó összeget az egyházi jellegű források szolgáltatták.

Összegezve az elmondottakat, látjuk, hogy a hadjárat és az előzetes átteleltetés költségei összesen valamivel több, mint 11,000.000 forintot emésztettek fel.

Ebből a hatalmas összegből Magyarországot terhelte az 5,600.000 forintnyi átteleltetési költségnek túlnyomó része. Mert hisz annak a tehernek a viselési aránya 1685—86-ban még 96 volt a 45-höz Magyarország kárára s csak Buda visszafoglalása után javult ez az arány 80 a 79-hezre. Ismerve a porció értékszámítási kulcsát a Lajtán innen és túl, megállapíthatjuk, hogy az átteleltetés és élelmezés terhének részbeni viselése Magyarországot legalább 4.000.000—4,300.000 forinttal terhelte meg.

A költségvetésben rendelkezésre álló mintegy három és fél millió forint a só- és bányajövedelmekből, a vámok hasznából, a kamarai birtokok jövedelméből állt elsősorban elő. Tudjuk, hogy csak a magyarországi ércbányák ekkori évi hozama mintegy 600.000—700.000 forintra rúgott s így itt sem vérmes a számításunk, ha feltételezzük, hogy ennek a legális évi három és fél milliónyi bevételnek is legalább 50%-a Magyarország szolgáltatása volt.

A magyarországi és örökös tartományokbeli rendkívüli jövedelmekből származó egymillió forintnak is legalább fele került ki Magyarországból.

Az egyházi vagyon megadóztatása legnagyobb sikerű az örökös tartományokban lévén, az ideeső magyar hányadot figyelmen kívül hagyhatjuk.

A magyarság tehát az 1686. évi hadjáratból elszenvedett súlyos kárain kívül a 6,000.000 forintot tetemesen meghaladó anyagi áldozattal vette ki részét, amely összeg a hadjárat egész költségének több mint 60%-a volt. Ha figyelembe vesszük, hogy az akkori Magyarország területe mennyivel kisebb volt, mint az anyagilag szintén áldozatokat hozó örökös tartományoknak, a Németbirodalomnak és egyéb külföldnek területe, vagy méginkább azt, hogy lélekszáma mennyivel kevesebb volt, mint amazoké, akkor tényként kell megállapítanunk nemcsak azt, hogy az *tényleges költségeknek is több mint felét ő fedezte*, hanem azt is, hogy az általa hozott anyagi áldozat aránya sokszorosán felülmultra a birodalomnak, az örökös tartományoknak és az egyéb külföldnek ekkor hozott anyagi áldozatát.

Nagy árat adott Magyarország a Budát felszabadító hadjárat feltételeinek anyagi megteremtésével, amely az ő ilyenmű áldozata nélkül nem jöhetett volna létre s a szó legteljesebb értelmében megadta az árat a felszabadításnak. A hadjáratnak csak a birodalom, illetve az örökös tartományok hathatósabb védelme volt az indító oka, mégis Magyarország viselte a hadjárat költségeinek nemcsak arányosan a túlnyomó, hanem ténylegesen is a legnagyobb részét. A felszabadítást Magyarország, anyagi leromlása árán bár, de megfizette.

Az előzetes tervek szerint a Buda alatti harcok megvívására két sereg volt kiszemelve: egy sereg, amely közvetlen Buda ostromára indul és egy másik, amelyet akkor vesznek igénybe, ha felmentő török sereg közelednék a vár felé s azt kell visszatartani. Az ostromló sereg a császári és a szövetséges hadakból került össze s két vezér alatt oszlott meg: Károly lotharingiai herceg és Miksa Emánuel bajor választófejedelem alatt. Előbbi összes csapattestének létszáma 40.878 ember, utóbbinak 21.050 ember volt. A mintegy 62.000 főre rúgó, ostromlásra szánt sereghez nincsenek a magyarok és az önkéntes külföldi vállalkozók hozzászámítva.

A magyar és horvát nemzeti katonaság mellett a hadjáratban használni kívánták a gróf Scherffenberg által vezérelt erdélyi hadtestet és a Caraffa Antal által vezérelt keletmagyarországi hadtestet is abban az esetben, ha a török felmentő sereget küldene a vár védelmére. Az erdélyi hadtestnek mintegy 10.000 főnyi létszáma volt s ehhez járult gróf Csáky László tábornok 2000 magyarja. A keletmagyarországi hadtest mintegy 3900 főnyi császári csapatához közel 6000 főnyi, többnyire lovas magyar katona járult. Ezt a magyar seregrészt báró Barkóczy Ferenc ezredes, Petneházy Dávid ezredes és Gombos Imre ezredes vezette. A felmentő sereg ellen felhasználni szánt erdélyi és keletmagyarországi hadtestben tehát a mintegy 14.000 főnyi császáriak mellett legalább 8000 magyar is volt.

Ez a mintegy 8000 főnyi magyar katona a mozgósítható magyar nemzeti jellegű seregből szakítottatott ki. Az országban négy országos főkapitányság volt s ez a 8000 fő, legnagyobbrészt Thököly megtért kurucai, a kassai generalatusnak volt a hadi népe.

A másik három főkapitányság nem tudott ily arányban szolgálni katonával, mert hisz például a győri és a balatonvidéki véghelyek magyar katonasága három és fél év óta nem kapott sem élelmet, sem zsoldot. Ilyen körülmények közt a kerületi főkapitányok Bécsben kijelentették, hogy csak abban az esetben tud a három generalatus a véghelyi őrségeken kívül még 6000 főnyi sereget összehozni, ha legalább öt havi régi tartozás kifizetését nyer, a hadjárat alatt a sereget rendszeresen fizetik s ha az érdekelteket a téli beszállásolás terhe alól felmentik. Miután a bécsi haditanács ehhez hozzájárult, Eszterházy János győri vicegenerális mintegy 2500 főnyi sereget hozott össze, amely júliusban jelent meg Buda alatt s Lotharingiai Károly hadtestéhez osztatott be.

A kanizsai kerületből gr. Batthyány Ádám és Gyöngyösi Nagy Ferenc hozzávetőleg 1500 embert tudott Buda alá kiállítani s ez a seregrész a bajor választó hadtestébe olvadt be.

Az egykori érsekújvári, később bányavárosi országos főkapitányságnak 2000 embere Buda és Eger közt tartotta féken a törököt, hogy ebből az irányból Buda ne kaphasson támogatást. Bár ez a sereg Hatvan mellett Balassa Ádám vezetése alatt mintegy 500 gyalogosát elveszítette, mégis legalább 3000 főre rúgott br. Bercsényi Miklósnak az a serege, amely részt vett előbb a bajor választó, majd a lotharingiai herceg hadtestébe osztva Buda ostromában és elfoglalásában.

Ezek szerint a kassai főkapitányság 8000, a másik három főkapitányság mintegy 7000 embert bocsátott a hadjárat rendelkezésére.

Természetes, hogy ezzel nem merül ki a Buda alatt harcolt magyarok száma, mert már a kapitányságok nagyobb csapatainak felvonulása előtt és azután is mentek kisebb-nagyobb magyar csapatok Buda alá, ahol azokat különböző kötelékekbe osztották be. Velencének az ostromnál jelenvolt megfigyelője azt jelentette, hogy a lovasokon kívül mintegy 5000 főnyi magyar gyalogság, toborzott hajdúsereg is táborozik Buda alatt. Hogy ez a nagy lélekszámú csapat melyik kapitányságból, vagy a kapitányságokból milyen arányban jött össze, ma már megállapíthatatlan.

Cseppet sem volt túlzott Károlynak a becslése, aki a Buda alatt július óta harcolt magyar csapatok összlétszámát legalább 14—15.000 főre tette. Ismerve az ország viszonyait, a mintegy 76.000 főnyi császári és birodalmi sereg mellett ezt a lélekszámot nem szabad kicsinyelnünk. Ezek szerint az ostrom hadműveleteiben résztvett egyesült magyar, császári és birodalmi seregben minden hatodik ember magyar volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a magyarországi csonk létszámának az örökös tartományok és a birodalom lélekszáma mennyiszor többszöröse volt, mint az egyhez az öt arány, akkor nem tekintheti senki Buda visszafoglalását a birodalom kizárólagos hadivállalkozásának, mert lélekszám-arányban véráldozat terén is a magyarság hozta meg az aránytalanul nagyobb-mérvű áldozatot.

Nincs beleszámítva a magyarok fenti létszámába a végváraknak magyar katonasága s az az állandóan mozgó, felderítő szolgálatot teljesítő, a végeken élő lovasság, amelynek a távolban végzett működése az ostrom sikerében igen jelentős támogatásként játszott közre. De nincs beleszámítva a felkelő nemesség által kiállított fegyveres erő sem.

A felkelő nemesség létszámát ma már nem lehet összeállítani. Bár számos kiváló nevet ismerünk, a létszámra nézve még hozzávetőleges becslést sem végezhetünk. Ez a szám nem volt különösen jelentős, de mindenestre tiszteletre méltó bizonyosság volt az ostromban résztvett külföldiek előtt arra nézve, hogy a magyar rendi nemzet kiváltságos nemességéből nem halt ki az ősi fegyveres kötelezettség érzése, ha az anyaföld visszacszerzésével kecsegtető komoly harc indult.

Látjuk, hogy a hadjárat anyagi előfeltételének oroszlánrészét a magyarság teremtette meg. Látjuk, hogy a tényleges véráldozat terén sem maradt a magyarság számarányához viszonyítva hátra az örökös tartományok és a birodalom véráldozata mögött, sőt ily arány szerint ezen a téren is felülmúlta azt. De meg kell még említenünk azt is, hogy a magyarságnak nem kis érdeme volt a hadsereg élmezőjének biztosítása.

A debreceni tőzsérek kijelentették, hogy akár Bécsbe is ugyanazon az áron szállítják a seregnek a marhát, mint különben csak Győrig szokták. Lehetetlen ebben fel nem ismerni az üzletkötés készségén túl a szívesen hozott hazafias áldozat készségét.

A dunántúli megyék mintegy 2000 fuvarost bocsátottak a hadsereg rendelkezésére. Ez közel háromszorosa volt a különben rendelkezésre állott császári és birodalmi szállítóeszközöknek.

A széna, amely az ostromló sereg lóállománya számára nélkülözhetetlen volt, a Csallóközből és a Dunántúlról került össze. A rengeteg mennyiségben elhasznált sánckosarat és rőzseköteget Győr-, Komárom-, Esztergom-, Nyitra megye lakossága szállította, mégpedig engedve a magyar kamara ily irányú felkérésének, olcsó áron.

Nincs tehát a hadjáratnak oly vonatkozása, amelyben a magyarság a maga részét derekasan ki ne vette volna.

Eddig Magyarország és a külföld anyagi és véráldozata közt vontunk arányt, figyelembe véve a körülményeket s elsősorban a teherviselő felek közötti feltűnően nagy területi és lélekszám-beli aránytalanságot.

Nincs terünk arra, hogy nyomon kísérjük a hadjárat és az ostrom minden egyes fázisát, de már a köztudomású tények futó áttekintése is meggyőz mindenkit arról, hogy a magyar csapatoknak a hadjáratban és az ostromban vitt szerepe igen jelentős volt. Különösen jelentős volt a lovasság szerepe a felderítés terén, amely nélkül a hadjárat sikere is kétségessé válhatott volna. És ezen nem változtat az olyan, végeredményben jelentéktelen mellékkérdések kiélezése sem, hogy vajjon melyik résztvevő nemzethez tartozott az, aki először nyomult be a várba.

Bottyán János és huszársága biztosította rögtön a hadműveletek elején a Budára igyekvő székesfehérvári szpáhik szétverésével azt, hogy az ostromló sereg zavartalanul körülzárhatta a várat.

Magyarok végezték el a pesti parton levő földművek nagyobbmértvű kiépítését s ennek a munkának a sikeres fedezését. A munkát fedező magyar huszárság a Duna mellett egész Kalocsáig levágtatott s annak török őrségét levágta.

A veszprémi magyar huszárok jelentették, akik egészen Eszékig leportyáztak, hogy a vár felmentésére kiküldött török nagyvezír már mintegy 40.000 emberével elhagyta Eszéket s észak felé nyomul előre.

Nagyrészt magyar huszárság verte szét, élén Petneházyval, az egri basa lovasságát s vágta le magát a basát is, amivel elérte, hogy az ostromlott Buda ebből az irányból semminemű támogatást nem kaphatott.

A július 24-én tervezett rohamhoz Stahremberg mintegy 2000 magyart állított az első vonalba s az első, aki az ostromárokba betette a lábát, a győri gyalogosok őrnagya, örményesi Fiáth János és 600 hajdúja volt. Amikor pedig a roham egy rosszul sikerült robbantás miatt elmaradt, mint egy külföldi szemtanú feljegyzí, a magyarok nagyon zúgolódtak a roham elmaradása miatt.

A vár védőinek július 25-én történt kirohanásakor igen tekintélyes szerepe volt Fiáth hajdúinak a kirohanás feltartóztatásában. Ugyan-ezen a napon 20 század magyar huszárt küldtek a közeledő török felmentő sereg elé, annak feltartóztatására.

Az ostromló sereg július 27-én történt első általános rohamában Eszterházy János vezette azt az álrohamot, amely mintegy 2000 magyar hajdúval a Duna felől támadta meg az ostromolt várat. Hogy a magyar katonaságot az ostromló sereg mennyire megbecsülte, azt az igazolja, hogy a rohamot előkészítő tanácskozás elhatározta: »miután a magyar hajdúk a fegyverrel éppoly ügyesen tudnak bánni, mint a törökök, közülük bizonyos számot ki kell válogatni, a gránátosok mellé adni s ismeretes fürgeségüket a török mellvéd tetejének megmászására felhasználni.« Ennek volt az a következménye, hogy az északi oldalról megindult rohamban a császári gránátosok mellett az első sorban a magyar hajdúk indultak rohamra. Amikor ez a roham összeomlott, a győri magyar hajdúk egyik zászlótartója hágott fel a falakra és tűzte ki a magyar zászlót, ami új lendületet adott a rohamnak s aminek az lett a következménye, hogy az ostromlók megtarthatták az úgynevezett esztergomi rondellát.

Az Eszterházy által vezetett álroham, amelyről már megemlékeztünk, a maga feladatát, a török figyelmének megosztását jól megoldotta. Ez

az oldal volt a legnehezebben vívható s az árohamban résztvevő magyarok közül minden ötödik elesett, vagy megsebesült.

Amikor a török felmentő sereg közeledett, az ostromló sereg azzal szemben beásta magát. Így arcvonala egyrészt a vár felé, másrészt a közelgő felmentő sereg felé nézett. A magyar huszárságnak itt is igen kitűnő szerep jutott. A nagyvezír seregével szembeállított vonalnak mind a két végét a magyar lovasság szállta meg s így az ő feladata volt a megkerülés megakadályozása.

Magyar huszárok és hajdúk végezték július utolsó napjaiban a várak betöltéséhez szükséges anyagnak a megfelelő helyre való felhordását.

Az augusztus 3-i második és szintén visszavert rohamban a magyarok kapták a legrosszabb helyet, mert míg a másik két rohamoszlop a felvonulást előkészített árokban végezhetette el, a magyaroknak a középső rondellától minden előkészület nélkül kellett alászállniok a várárokbá.

Magyarok végezték ezután napokon keresztül a mély várároknak frissen vágott sáskötegekkel és nádkévékkel való betöltését s ugyancsak magyarok vágták ezt a Duna közeli mocsaraiból. Ugyanakkor résztvettek a magyarok a futóárok váltakozó őrségének ellátásában is.

Amikor a nagyvezír megközelítette Budát, Eszterházyra és magyar csapataira volt bízva a feladat, hogy megakadályozzák török segédcsapatoknak a várba való, északról jövő benyomulását. Általában a magyar huszárságnak igen nagy szerepe volt abban, hogy a nagyvezír seregének mozdulatait figyelemmel kísérte s mindenhol ott volt, ahol segédcsapatoknak a várba való benyomulását meg kellett akadályozni. Augusztus 11-én egy huszárroham juttatott a császári vezérlet kezére két igen fontos török iratot, amely a nagyvezír és a várparancsnok terveiről kellő tájékoztatásul szolgált.

Augusztus 12-én, amikor az ostromló sereg felkészült a nagyvezír támadására, a jobbszáron az első vonalat magyar huszárok, a másodikat magyar hajdúk és huszárok alkották. Amidőn augusztus 14-én gróf Dünnewald súlyos vereséget mért a nagyvezírnek erőszakos felderítésre kiküldött török csapatára, ebben a győzelemben oroszánrésze volt a magyar huszárságnak.

Amikor híre jött annak, hogy a török Pest felől akarja megsegíteni a budai védsereget, első sorban magyar huszárokat dobtak át a pesti oldalra, hogy ezt az akciót megakadályozzák.

Magyar huszárok fogták el azt a szerezest, aki a várvédő sereg parancsnokának levelét vitte a nagyvezírhez s amely levélből megtudták, hogy a legközelebbi segélykísérlet északról, a Vízi város felől lesz várható. Erre a veszélyeztetett pontra többek közt magyarokat helyezett a parancsnokság. Így aztán derék szerep jutott a magyaroknak a harmadik török felmentő kísérlet visszaverésében is.

Ezek után egészen természetes, hogy kiváló szerepet töltött be a magyarság a vár elesését eredményező utolsó, döntő rohamban is.

Amit előrebocsátottunk, hogy a magyar csapatoknak a hadjáratban és az ostromban vitt szerepe igen jelentős volt s hogy a lovasság sikeres felderítő és elhárító szolgálata komolyan elősegítette a vállalkozás sikerét, azt már a fenti vázlatos adatfelsorolással is — úgy hisszük — igazoltuk.

Mindent összegezve: a Buda felszabadítását eredményező hadjárat anyagi támogatásában a legnagyobb rész a magyarságé volt; területi és lélekszám-arányához viszonyítva megfelelő mértékben résztvett a hozott vérdíjazásban is; jelentős szerepet vitt a sereg szükségleteinek ellátásában; számarányán túlmenően kivette a részét a hadjárat és az ostrom katonai vállalkozásaiból és sikereiből. A hadjáratban és Buda visszafoglalásában vitt szerepének jelentősége tehát semmivel sem marad hátrább a hadjáratban s az ostromban résztvett császári és birodalmi tartományok, csapatok szerepének jelentőségénél.

Ha emellett figyelembe vesszük azt, amit előrebocsátva részletesen tárgyaltunk, hogy az örökös tartományok és a birodalom 1684 előtt ténylegesen és aránylagosan is jóval kevesebb áldozatot hoztak a töröknek és Európának évszázados harcában, mint a magyar, akkor még az 1686. évi hadjáratra szorítkozva sem szabad túlértékelnünk az egyszeri sikeres birodalmi segítséget oly módon, hogy a magyarság rengeteg áldozatát felületes tájékozatlansággal lekicsinyeljük.

Asztalos Miklós